

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНИХ ОБСЯГІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано існуючі методики оцінки обсягів державного сектора економіки. Автором запропоновано власний метод оцінки масштабів державного сектора економіки та розраховано його обсяги для України.

В умовах транзитивної економіки теоретичний та практичний інтерес становить дослідження проблеми визначення припустимих меж роздержавлення власності та масштабів державного сектора економіки. Тільки визначення оптимальних обсягів держсектора надасть можливість впровадження дієвих механізмів його регулювання та підвищення його ефективності.

Серед учених-економістів, які досліджують проблему визначення масштабів держсектора, критерії, за якими певні об'єкти можна відносити до держсектора, питання визначення оптимальних обсягів держсектора, необхідно виділити Є. Балацького [1,2, 3,4], О. Кухаря [5, 6], А. Вісаріонова та І. Федорову [7], Дж. Стігліца [8], В. Бірюкова та К. Кузнецову [9], А. Ілларіонова та Н. Пивоварову [10]. Проте на сучасному етапі економічна теорія не дає загальноприйнятого визначення оптимальних обсягів державного сектора в національній економіці.

Мета статті - розглянути макропоказники оцінки масштабів державного сектора економіки, визначити динаміку обсягів держсектора економіки України, особливості визначення оптимальних масштабів держсектора в умовах транзитивної економіки, а також запропонувати

авторську оцінку обсягів держсектора за рядом показників. Кількісна оцінка держсектора заслуговує на окремий розгляд та внесе новизну в сучасну економічну теорію державного сектора.

Кількісне визначення обсягів держсектора економіки є проблематичним через складність класифікації всіх видів його діяльності у зв'язку з її різноманітністю. Складові держсектора економіки являють собою цілий спектр об'єктів, які, у свою чергу, складаються у такі сегменти, як, наприклад, державні установи, підприємства, засновані на державній власності (казенні підприємства, державні підприємства), підприємства зі змішаним капіталом, державні кошти, державні резерви. Отже, держсектор можна розділити на три основні складові: структури невинувачливої сфери, підприємства державного сектора та державні фінанси. Як правило, під час визначення масштабів держсектора увага приділяється в основному кількісному визначенню його останньої складової - державних фінансів. Водночас практично відсутній інтерес до визначення обсягів держсектора як майна держави. Крім того, завдання кількісної оцінки держсектора в умовах транзитивної економіки ускладнюється тим, що процес приватизації державної

власності продовжується. У наукових дослідженнях звичайно використовуються відносні величини, які показують розмір державного сектора. До них належать: питома вага зайнятих у держсекторі в загальній кількості зайнятих; питома вага активів, що перебувають у державному секторі; питома вага продукції, виробленої у державному секторі, в сукупному обсязі виробництва; питома вага державних інвестицій у національних інвестиціях; питома вага державних видатків у ВВП.

Оцінка масштабів держсектора економіки є неможливою на основі якогось одного показника. Такий показник може дати уявлення не про загальні обсяги держсектора, а тільки про окремий аспект його функціонування. Тому обсяги держсектора країни доцільно визначати за допомогою системи відповідних показників. Сучасна економічна теорія пропонує таку систему макропоказників для оперативної оцінки масштабів державного сектора економіки:

1) питома вага продукції та послуг держсектора у ВВП: $K_{\text{прод}} = D/Y$, де D – додана вартість, вироблена у держсекторі в поточних цінах; Y – ВВП країни в поточних цінах [1, 34];

2) питома вага зайнятих у держсекторі економіки у загальній кількості зайнятих: $K_{\text{зан}} = LO/L$, де LO – кількість зайнятих у державному секторі; L – загальна кількість зайнятих у народному господарстві [1, 34];

3) питома вага інвестицій у держсекторі в загальному обсязі народногосподарських інвестицій: $K_{\text{інв}} = IO/I$, де IO – обсяг інвестицій у поточних цінах, здійснених у держсектор економіки; I – загальний обсяг інвестицій у поточних цінах [1, 34–35];

4) питома вага державних видатків у валовому внутрішньому продукті: $K_{\text{видат}} = G/Y$, де G – держвидатки в поточних цінах [1, 36]. $K_{\text{видат}}$ є найбільш поширеним показником відносних розмірів держсектора економіки при проведенні емпіричного аналізу.

Значення всіх трьох коефіцієнтів $K_{\text{прод}}$, $K_{\text{зан}}$ та $K_{\text{інв}}$ на практиці, як правило, дуже відрізняються. Для вирішення цієї проблеми в міжнародній практиці використовується синтетичний показник, що дає змогу отримати усереднену оцінку частки держсектора в національній економіці:

$$K_{\text{інт}} = K_{\text{прод}} + K_{\text{зан}} + K_{\text{інв}}/3, \quad (1)$$

де $K_{\text{інт}}$ – інтегральний показник питокої ваги держсектора в економіці. Як видно з формули, інтегральний коефіцієнт являє собою середньоарифметичну величину трьох коефіцієнтів $K_{\text{прод}}$, $K_{\text{зан}}$ та $K_{\text{інв}}$. Показник $K_{\text{інт}}$ дає змогу вийти на більш чи

менш однозначну, кількісно визначену оцінку масштабу держсектора [1, 35].

Для проведення зведених ретроспективних та прогнозних розрахунків рекомендується використовувати інтегральний показник відносного масштабу держсектора (K), який оцінюється шляхом усереднення показників за формулою:

$$K = (K_1 + K_2 + K_3 + K_4)/4, \quad (2)$$

де K_1, K_2, K_3, K_4 – частка держсектора відповідно в загальній кількості зайнятих, у загальному обсязі основних фондів, у валовому випуску продукції, в загальній кількості підприємств [2, 74].

Український дослідник О. В. Кухар розраховує інтегральний коефіцієнт масштабу держсектора шляхом усереднення трьох показників: частки держсектора у кількості працівників, у загальній кількості підприємств та в обсязі виробництва [6, 10].

Проте такі методи обчислення обсягу держсектора не дають повного відображення ситуації. Показники частки підприємств держсектора не точно відображають обсяг держсектора, оскільки до нього належать також об'єкти сфери державного управління, заклади освіти, охорони здоров'я, культури. Тому більш повно обсяги держсектора відображають показник питокої ваги об'єктів держсектора в загальній кількості об'єктів та показник питокої ваги основних засобів у держсекторі, оскільки цей показник надає можливість обчислити також основні невикористані фонди, тобто фонди, які функціонують у соціальній сфері та в галузі державного управління і фінансів.

Виходячи з вищезазначеного, автор пропонує визначати обсяги державного сектора економіки, використовуючи інтегральний коефіцієнт оцінки обсягів держсектора економіки, що розраховується так:

$$K_{\text{інт}} = K_{\text{зан}} + K_{\text{прод}} + K_{\text{оснзасобів}} + K_{\text{об'єктів}}/4 \quad (3)$$

де $K_{\text{зан}}$ – питома вага зайнятих у держсекторі; $K_{\text{прод}}$ – питома вага в обсязі промислової продукції; $K_{\text{оснзасобів}}$ – питома вага основних засобів держсектора в загальному обсязі основних засобів; $K_{\text{об'єктів}}$ – питома вага об'єктів держсектора в загальній кількості об'єктів.

Розглянувши методичні підходи до оцінки обсягів державного сектора, перейдемо безпосередньо до оцінки обсягів держсектора України. Згідно з формулою (3) автор розрахував динаміку обсягу держсектора економіки України за 1992–2003 рр.

В інших країнах з транзитивною економікою також відбувалося скорочення обсягів держсек-

Таблиця 1. Динаміка обсягу державного сектора економіки України в 1992-2003 рр.

(у %)

Роки	Питома вага зайнятих у ДСЕ	Питома вага в обсязі промислової продукції	Питома вага в основних засобах	Питома вага у кількості об'єктів	Інтегральний коефіцієнт
1992	82,9	81,8	73,2	70,1**	77,0
1993	80,3	69,6	67,7	62,4**	70,0
1994	75,5	62,2	65,3	53,1**	64,0
1995	58,2	51,4	62,0	41,5**	53,3
1996	52,0	40,6	58,9	28,8**	45,1
1997	50,1	34,7	56,7	15,8	39,3
1998	49,0	30,5	52,6	14,7	36,7
1999	48,7	28,6	53,3	14,0	36,1
2000	48,9	23,7	54,5	13,5	35,1
2001	50,1	20,5	55,4	12,8	34,7
2002	51,7	18,6	54,2	12,3	34,2
2003	53,3	16,2	50,0***	12,0	32,0***

* Розраховано автором за даними Статистичних щорічників України за 1995-2003 рр.

** Через недостатню кількість інформації розраховано тільки питому вагу підприємств держсектора.***Оцінка автора.

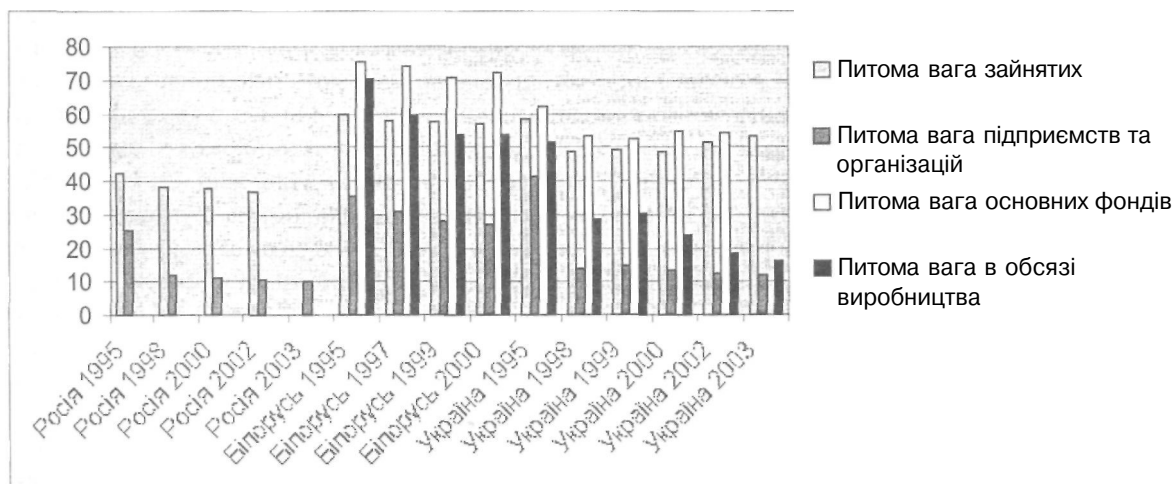

Рис. 1. Динаміка обсягів державного сектора економіки України, Росії та Білорусі (у %)

тора. Порівняння масштабів держсектора України, Росії та Білорусі показує, що у всіх трьох країнах найбільш різко скоротилася питома вага підприємств та організацій держсектора (рис. 1).

Розраховано автором заданими: Статистичні щорічники України за 1996,2000,2002, 2003 рр.; Статистический ежегодник Республики Беларусь 2001.-Минск: Минстат Республики Беларусь.-2001; Россия в цифрах. 2003.- М.: Госкомстат России, 2003.

Обчислення масштабів держсектора України ускладнюється через недосконалість статистичних підходів. Обсяги інвестицій в основний капітал, кількість працівників, обсяг промислової продукції, основні засоби виробництва, кількість об'єктів ЄДРПОУ наводяться за формами власності. Проте такий підхід є некоректним, оскільки

між обсягами державної власності та держсектора є різниця. До останнього належать об'єкти, на яких функції управління та регулювання зосереджуються в руках держави. Щодо державної власності, то тут визначальним є право власності на засоби виробництва, а управління господарськими структурами не є визначальною ознакою, тому що держвласність може використовуватися як у державному, так і в приватному секторах.

Як з теоретичної, так і з практичної точки зору неправомірним є виключення зі складу держсектора об'єктів комунальної форми власності. Муніципальні органи влади є органічним продовженням центральних органів влади. Головною ознакою належності муніципального сегмента до держсектора економіки є суміщення

функцій та значення в економіці країни. Обчислення масштабів держсектора без урахування муніципального сегмента призводить до істотного заниження отримуваних результатів.

Основним визначальним критерієм обсягу держсектора економіки є виконання ним традиційних функцій (виробництво суспільних благ, забезпечення національної безпеки, сприяння зайнятості населення, постачання дешевих послуг, акумулювання грошових коштів та направлення їх у визначені сфери тощо). У країнах із перехідною економікою держсектор практично не виконує своїх основних функцій на відміну від розвинутих країн. Обсяг кожної зі складових держсектора та його масштабів у цілому має забезпечувати виконання держсектором його традиційних функцій.

На нашу думку, необхідно виділити такі економічні чинники питомої ваги держсектора економіки: зростання збитків державних підприємств за умови зростання дефіциту державного бюджету встановлює економічні межі розширення держсектора; неможливість захоплення держсектором більшої частини основних позицій в економіці, оскільки це суперечить інтересам приватної власності; зростання держвидатків насамперед обмежується межами зростання державних доходів.

Тільки чітке визначення щодо того, які об'єкти мають бути віднесені до державного, а які до приватного секторів, може сприяти визначенню оптимальних обсягів державного сектора. Згідно з критеріями віднесення господарських об'єктів до держсектора, питома вага держсектора має формуватися таким чином. За критерієм управління державою конкретним господарським об'єктом до держсектора відносять казенні підприємства, державні підприємства, засновані на праві господарського відання майном, та державні установи. За критерієм переважання державної частки акціонерної власності об'єкта – акціонерні компанії з контрольним та більшим за обсягом держпакетом акцій, оскільки тільки в цьому випадку держава може здійснювати регулюючий вплив на певну акціонерну компанію, а також об'єкти, що відносяться до державних холдингів, та дочірні державні підприємства. Критерій загальної корисності передбачає віднесення до державного сектора установ сфери державного управління, закладів освіти, охорони

здоров'я, культури, стратегічних підприємств та підприємств – природних монополістів.

Регулювання державою масштабів держсектора в умовах змішаної економіки – це, насамперед, розширення чи скорочення сегмента підприємств держсектора. В умовах же транзитивної економіки таке регулювання обсягів стосується й об'єктів невиробничої сфери, і бюджетної складової держсектора, які підлягають скороченню. На думку автора, саме в умовах транзитивної економіки при скороченні сегмента підприємств держсектора необхідно суттєво розширити бюджетний сегмент держсектора та посилити його роль.

Необхідно звернути увагу на те, що масштаби держсектора економіки не можуть бути оптимально визначені раз і назавжди. Російські вчені А. Віссаріонов та І. Федорова зазначають, що межі державного сектора не є застиглими, оскільки в економіці постійно відбувається динамічний процес перерозподілу власності як усередині держсектора, так і між державним та недержавним секторами [7, 8]. Французькі спеціалісти з цієї проблеми називають таке явище «диханням» державного сектора [11]. Його межі не можуть бути застиглими і мають змінюватися залежно від конкретної ситуації в економіці. На відміну від сучасної ринкової економіки, в умовах транзитивної економіки обсяг держсектора формується шляхом його звуження за допомогою приватизації. Тільки в умовах повноцінної ринкової економіки може застосовуватися зміна циклів приватизації та націоналізації як регуляторів масштабів державного сектора економіки.

У Програмі Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» зазначено, що необхідно «визначити чіткі та обґрунтовані критерії віднесення підприємств до таких, що не підлягають приватизації, оптимізувати розміри державного сектора економіки» [12, 9]. Одними з перших кроків на цьому шляху є проведення інвентаризації держвласності та створення державного реєстру як об'єктів державної власності, так і об'єктів державного сектора економіки. Отже, визначення оптимальних обсягів держсектора сьогодні є одним із першочергових завдань, що надасть можливість підвищити ефективність функціонування державного сектора економіки України.

1. Балацкий Е. В. Проблемы оценки масштабов и эффективности государственного участия в экономике // Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика. - 1997, - № 6, - С. 22-44.
2. Балацкий Е. Измерение масштабов государственного сектора // Экономист. - 1999, - № 9, - С. 69-74.

3. Балацкий Е., Коньшев В. Воспроизводственные аспекты динамики государственного сектора // Экономист. - 2003, - № 9, - С. 13-20.
4. Балацкий Е. Информационный фактор в управлении государственным сектором // Проблемы теории и практики управления. - 1999, - № 4, - С. 36-41.

Кухар О. В. До питання про визначення оптимальних параметрів державного сектора економіки України // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування.- 2004,- Вип. 1 (25).

Кухар О. В. Державний сектор в умовах ринкової трансформації економіки України: Автореферат дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Львів, нац. ун-т імені Івана Франка.- Львів- 2004.- 20 с

Виссарионов А., Федорова И. Государственный сектор: границы, контроль, управление // Экономист.- 2003.- № 6.- С. 3-12.

Стигліц Дж. Економіка державного сектора: Пер. з англ.

А. Олійник, В. Скільський.-К.: Основи.- 1998.- 854 с.

9. Бирюков В., Кузнецова Е. Госсобственность и госсектор в рыночной экономике // Мировая экономика и международные отношения.- 2002.- № 3.- С. 14-21.

10. Илларионов А., Пивоварова Н. Размеры государства и экономический рост // Вопросы экономики.- 2002.- № 9.- С. 18-45.

11. Экономическая и социальная политика Франции / Ив Карсалад, Мишель Озанда.- Париж,- 1992.- 130 с.

12. Назустріч людям. Програма діяльності Кабінету Міністрів України // Урядовий кур'єр.- 11 лютого 2005 року, № 26.- С 6-12.

N. Goncharova

THE QUESTION OF THE PUBLIC SECTOR OPTIMUM SCALE DEFINITING IN THE ECONOMY OF TRANSITION

In the article the existing accounting methods of the public sector of economy scale are analysed. An own method of the existing accounting of the public sector of economy scale is suggested by the author and of the public sector of Ukraine scale is calculated.